

Taka nevidljiva reč je zrak, v katerim živimo; pa kakor riba vode ne vidi, v kateri živi, in bi za-njo tudi práv ne bilo, ko bi jo vidila, kér bi potem živeža več viditi ne mogla, in od lakote poginila; takó tudi mi zraka ne vidimo, in ko bi ga vidili, bi nam druge reči zakrival, de bi jih viditi ne zamogli. Zrak je veliko tanjši od vode, ima pa vender svojo težo; kolikor teži čeber vode, ravno toliko teži 800 čebrov zraka. Ako bi zrak ne bil kaka reč, in teže ne imel, bi sterma stoječiga človeka ne vergel, drevja ne izrul in ne polomil, vozá obloženiga z 150 centi blagá ne zvernili, in barke, vpiraje se v nje jadra, iz Tersta v Egipt ali v Ameriko ne gonili. Kakor plava riba, se opiraje s plavutami na vodo, ravno takó opira se tič naprej leté s perutami na zrak. Kadar so učeni z balónam visoko kviško vzdignili se in golóba spustili, je ta — že dobro vedoč, de v takó tanjšim zraku bi se nemogel s perutami opirati in leteti — s krepeljčiki živo se poprijemal, in kadar so ga po sili vùn vergli, je doli padel ko kamen; kjer ni zraka, ali kjer je pretenak, tič ne more leteti. Naglo serkaje zrak skozi vozko z žnabeljnama storjeno luknjico, boš občutlej imel, kakor de bi vodo serkal. Zrak je tedej očitno neka reč, ktera, ako je ravno ne vidimo, svojo težo ima, sicer bi tacih komedij ne vganjal.

Zrak, v katerim živimo, obstoji iz tréh, med seboj popolnoma razločenih zrakov, kateri pa niso v eniga zedinjeni, kakor, postavimo, moka, sol in voda v kruhu, ampak le mešani, kakor če bi maslic prosá, četertinko pšenice in mernik ječmena med seboj dobro pomešal.

Kaj je pa neki en ali drugi teh tréh, ali sploh govoriti, vsak zrak? — Če se neka pervína z razvezano, tedaj z zdramljeno in občutljivo gorkoto (§. 5.) takó zveže, de gorkota zaspi, in de taka pervína z gorkoto takó zedinjena potrebuje na tavzente več prostora kot popred — je tó zrak. Nalij sódic s srovim pa dobrim moštam, in postavi ga kam na gorko; kakor hitro začne vreti, boš zamogel s posebno vmetnostjo in dobro pripravo 400, ali 800, znabit še 1600 volovskih mehurjev s sapo na njegovi vehi napolniti, in jo, če muhurje zavežeš, za več lét shraniti. Mošta je bilo pred vrenjem 3 čebre, popivši ga, kar ga je sodic popil, kar se ga je pri vročini skadilo, ali s penami razlilo, ga bo javalne zdaj bokal manj, in vender, če derže mehurji po dva bokala imaš poleg vina še 20, 40 ali 80 čebrov zraka, kteriga pervíne so popred v moštu zlo malo prostora, zdaj pa v zrak spremenjene in zedinjene veliko tavzent več potrebujejo.

Kadar se kaka pervína z gorkoto zvezavši in zedinivši v zrak spremeni, pravijo temu učeni vsih narodov in v vsih jeziki: gáz. Vsak gáz je tedaj — ko ga nič vkup ne tlači — neka brez mere in kraja raztanljiva in razpenljiva tekočina. Učeni razločijo dvojne tekočine: kapljive, ki se dajo po kapljicah ali kančikih točiti, kakor voda, vino, živo srebró i. t. d. in razpenljive ali raztegljive, kakor vsi gázi in púhi. Med púham in gázam je pa ta razločik, de vsak puh, ohladivši se, se spremeni ta hip v tó, iz česar se je naredil; iz vodeniga puha dobiš vodo; iz vinskiga žganje; iz živosrebernega živo srebró. Gáz pa ostane stánovitno razpenljiva ali raztegljiva tekočina, in tó zmirej naprej, dokler ga kaka kemijska moč, in sicer po zvoljenim žlahtanji v pervíno in gorkoto ne razkroji.

Naravoslovci menijo, de vse pozemlske stvari,

ko bi jih nič ne tišalo, ne vezalo in vkup ne deržalo, bi se zamogle v gáze spremeniti; mislijo, de neizmerljivo nebó je z gázi, če ravno z nezapopadljivo tanjkimi napolnjeno; de gázi so narpred stvarjeni bili, in, kakor se iz oblaka vodeni kanci ali toče zerna zedinovaje odločvajo, takó de so se tudi zvezde iz neizmerljivih gázov neba — pa ne preveč na naglim — odločile, ali tudi, de se znabit še odločvajo. Slavni pevec gosp. J. Koseski so v novo leto vošivni pesmi z krepkim glasam zapeli:

Zakon nature je tak', de iz maliga rase veliko.

Nič posvetniga pa ne postane veliko, če se druge pervíne, drobtince ali reči z njim ne sprijemljejo. —

Pervíne, ktere se navadno in v nar večih merah z gorkoto zedinovaje, v gáze spremenujejo, so: kislic, gnjilc in vodenc.

(Dalje sledí.)

Podučenje, kakó se mora klavna živina in mesó ogledovati?

(Nadalje.)

Kader se pri zaklani goveji živini v persih in trebuhu mehurčki in bradovice razne velikosti in barve najdejo, pravijo živinski zdravniki, de ima živina francoze (Franzosenkrankheit). To imé je sicer navadno, pa je grozno napčno zató, kér francozje pri človeku so vse druga bolezni, kakor ta, od ktere tukej govorimo; mi jo bomo torej ráji notranje govejne bradovice imenovali. Večidel se ta bolezni le pri kravah prikaže, ki se rade pogostama pojajo, manjkraj pri bikih, práv po redkama pa pri volih. V začetku te dolgo dolgo terpeče bolezni je živina dobro rejena, potlej pa shujša: uni se imenujejo tolsti ali debeli francozje, ti pa suhi ali kumerni, kér živina tudi pri nar boljši klaji hujša.

Imenovani mehurčki ali bradovice, bule in gerče imajo svoj sedež v persih in trebuhu, kjer se po raznih krajih, na pljučah, na persni koži, po zunanji koži čev, na trebušni koži, po mreni i. t. d. posamezno ali na kupih najdejo; zde bele, zde rudečkaste, zde rumene, zde pepelnate; kakor konopno ali proseno zerno, ali pa kakor oreh velike in včasi še večí; na stebelu viseče ali pa koži perrašene, večidel terde, včasi z vodó napolnjene in vodenim mehurčkam enake. Drob, na kterim te bradovice sedé, se spridi, mesó se po dolgočasni bolezni umehčá, je za živež zoperno, vodéno, slabo in za prodaj prepovedano.

(Dalje sledí.)

Opomín, kdaj korún saditi?

Skušnje učijo, de korún dostikrat zató gnjije, kér je bil prepôzno sajén in prezgodej skopán. Tak korún (krompir) ni zrel, torej tudi ne veljá za seme, kakor vsaka nezrela ali negodna reč ne.

Skušnje učijo, de, razun nekiga zgodniga plemena, navadni korún narmanj 20 tednov potrebuje, de dozori. Nar boljši čas korún saditi je tedej kmalo potem, ko sta zimski mraz in moča iz zemlje pošlá, in ta čas je večidel okoli svetiga Jurja. Prezgodno in prepozno sadenje je napčno; prezgodno zató, kér ima zemlja večidel še preveč zimske snežne mokrote in mraza v sebi; prepozno zató, kér zavoljo ozimine mora korún prezgodej izkopan biti. Letašnja zima je bila bolj prijetni jeseni kakor zimi podobna, letas bo tedaj práv, korún že pred sv. Jurjem saditi.

V mokro zemljo nikdar ne sadi korúna; moča in mraz mu hudo škodjeta, zato se mu tudi težka ilovnata in močirna zemlja nikakor ne prileže. Domovina korúna so tisti suhi in pešeni kraji Amerike, kjer zimskiga mraza ni, kjer je vreme skozi in skozi takó prijetno kakor spomladi. Naj tedej umni kmetovavci te lastnosti korúnoviga domovinstva dobro prevdarijo!

Kjer so kmetovavci lani semtertje gnjiliga korúna pridelali, bo treba pri letašnjim sajenji paziti, de bo le zdravo seme v zemljo prišlo. Pridelki posajeniga celiga korúna so nar obilniši; to so po večih krajih in večkrat storjene skušnje do gotoviga poterdile. Kdor ga le v kosih po 2 ali 3 očesa sadi, bo sicer menj semena potreboval, pa tudi veliko menj pridelal. Če si ljubi prijatelj! po takim ravnanji 6 mernikov korúna pri sajenji si prihranil, ti ga je pa kakšnih 40 mernikov odšlo, ki bi ga bil pridelal, če bi bil celiga sadi. To je gotova resnica. Ubogi kmet mora svoj plajš po vetru sukati in vsako kmetijsko opravilo, le na pol storiti; premožni kmetje naj se pa po boljših izgledih ravnajo; gotovo jo bodo tudi bolj opravili.

Kdor celi korún sadi, naj ga jemlje srednje velikosti; tak je za seme nar boljši. Clo nič ne veljajo drobne korúnove jabelčka, to so negodne smeti, ktere bi ti vès perdelek pokazile. Pa tudi ni treba, de bi korún za seme predebel bil.

Lani smo že opomnili, de bi bilo práv, ko bi si letas kmetovavci korunoyiga semena, ki se v podobi jabelčkov iz cvetja naredí, nabirali in si noviga semena pridobili, od kteriga bomo ob svojim času kmetovavcam kaj več povedali. Z nobenim sadežem niso kmetovavci takó nemarno v caker hodili, kakor s korúnam, ravno zato se je pa jel v več deželah hudo kaziti — očitna kazin nerodniga ravnanja. Torej je posledni čas, de za ohranjenje tega velikiga božidara kmetovavci umno skerbijo.

Povejte mi, ali ni res, de so se kmetovavci nad tem sadežem hudo pregrešili? Nekteri kmetje ga sadé, kader jim v glavo pade, v mokro in še premerznjeno zemljo, nekteri pa še le o kresu; ali je lastnost zemlje zanj ali ne, na to ne gledajo clo nič; v jamo ž njim! družiga nič ne vedó. Še drugi so, ki ga ne okopavajo, ter mislijo, de je to nepotrebno delo. Nekteri ga zrežejo na drobne kosce, de mu komej eno okó pusté. Začmu mu je perje? pravijo drugi, bo bolj na debelo šel, če mu ga odrežemo — in takó mu jemljejo pomočke, s kterimi se korún, kakor vsak drugi sadež iz zraka redivniga živeža napiva. Nekteri ga kopljejo že v začetku Kimovca; ga od vročine preparjeniga ali pa od dežjá premočeniga v klet spravljajo, kjer ga na kupe nasujejo, de se pari in gnjiti začne; klet nima ne linice, de bi čist zrak do korúna mogel priti i. t. d. Lejte toliko napčniga ravnanja je pokazilo nebeški dar, brez kteriga bi se dan današnji živeti ne moglo! Poslednji čas je tedej, ljubi prijatli, de začnete zanj bolj skerbeti.

Dr. Bleiweis.

Od previdnosti božje za ohranjenje vsakiga naroda na zemlji.

(Na dalje.)

Kakó modra, kakó čudna je previdnost božja! kakó sosebno in obilno skerbí za tiste dežele, ki se vidijo od natore narbolj zapušene! Ali se nam ne zdí Egipt velika pušava? Vročina je tam takó skeléča, vetrovi takó ognjeni in žgécí, de je sosebno v Sušcu, Malim in Velkimtravnu cela dežela kakor izgoréla; zraka skoraj ni mogoče sopiti, kér še sam dež, ki redko in po malim pada, grózne soparce ne pomanjša! — Pa ravno takrat, ko je žejna zemlja globoko v tla vsa razpokana, se razlíje velika reka Nilj čez suhe pešnjate polja, ohladí

zemljo in zrak, in pognojí z mastnim pepélam, ki ga v Etijopii nabère, te ravnine s silno rodovitnostjo. Kdo ne vidi tukej roke božje, previdnosti, po ktere volji se natora ravnati mora? Naj bi imel Egipt drugačno zemljo, naj bi ne padel dež v Etijopii v odločenim času; ali naj perteče kaka druga réka — od druge strani, kak drugi čas: in deželi ne bo prinesla blagoslova; le strašno pokončanje.

Pa ne samo v Egiptu, tudi v drugih krajih zemlje, kjer dež ne more veliko iti, skerbí božja previdnost po takih potih za rodovitnost zemlje, in izpeljava o pravih in odločenih časih dež, ki je v višjih krajih padel, v nižji, kjer zemlja po njem koperní. Takó se v Luzijanii vsako leto o Velkimtravnu ali Rožniku velika reka, imenovana svetiga Lojza, razlíje po nerodovitnim pesku, in ga z gnojnim blatam, ki ga sabo pripeljá, v nar rodovitniši zemljo spremení.

Vse to je gospod natore z narvéci modrostjo in po narpopolniši priméri obravnal. Clo za narbolj zapušene kraje mu je skerb. Na nar višjih planinah, kjer se vidi, de bi ničesar živiga ne moglo obstati, se plemena divjih koz (Gemsen) sprehajajo in dobro počutijo. Še v Arabških péšnatih pušavah najde velbljud (kaméla) svojo hrano, in de mu bodéce zeliše ne škodje, je ves njegov gobec s terdim hrustecam prevléčen. — Nikjer se ne najdejo čisto puste sela, prazne nerodovitne mesta; vse déla božje so polne blagoslova; v vsih je sloga, soglasje, krasôta!

Kakor pa ljubeznjiva previdnost za gôrke kraje zemlje skerbí, in svoje materno okó na cvetéče dežele v Evropi, na némško, francozko, laško in mnoge druge obernjeno ima, takó se s sosebno čuječnostjo na dežele merzliga séverja ozíra. Silno merzla je Skotija; pa prebivavce mraza obvarvati, so po višjih okolicah mogočne hoste lepiga drevja, po nižjih krajih pa dostí premoga, suška in rušine za kurjavo. V Izlandii je zima, ki se vidi, de bi človeka umoríla; pa nikjer ni boljiga zdravja; stoletni starčki brez bérgelej in palice tamkej niso nič kaj rédkiga. Tam malo kaj priraste: prekratko je poletje, preojstra zima za poljske pridelke. Zató pa imajo tisti prebivavci v morji svoj zaklad, ki se nikdar ne izjemlje — očitni dar božji. To je nebrojna množa zlahtnih rib, slanikov (serdunov, aringov), put, doršev in mnogih drugih, ktere previdnost božja temu ljudstvu ob odločenih časih pošilja. Ob krajih morja vse od tih rib gomzi, de si jih vsak lahko naloví, kolikor si jih hoče, in se obilno z njimi oskerbí za celo leto. Verh tega je še množina pomorskih tičev, sosebno pa slom ali riba baléna, ki Izlančane bogatí.

(Dalje sledí.)

Iz Kamne Gorice.

Kér je Kamnogoriška srenja pretečeno jesen pri zidanji šole nekaj dolgá naredila in si je bilo letas zavolj slabe kupčije žebļev bati, de bi lepiga in prostorniga šolskiga poslopja ne mogla zdelati, sim vredništvo Novic prosil, de bi mi tistih 10 gold., ktere je po 4. listu neka rodoljudna gospá darovala, poslalo, de bi se šola v Kamni Gorici popolnoma zdelala in de bi jez po svoji moči to takó potrebno šolo iz njeniga še zmirej omahljiviga stanú povzdignil. Kér je bila moja prošnja vslišana, se zahvalim tukej očitno dobrotljivi šolski prijateljici za poslano denarje z oblubo, de jih bomo še do Velike noči v povedani namen obernili.

Juri Križaj, kaplan v Kamni Gorici.

Pomén velikonočnih olupov.

V letu 1529 je bila per nas na Krajskim, nekaj zató, kér so pred to leto Turki vse pokončali, nekaj pa tudi